

Változó struktúrák, versengő stratégiák: a mutató névmási módosítók esete

Egedi Barbara

MTA Nyelvtudományi Intézet

egedib@yahoo.com

Kivonat: A nyelvtörténeti adatok tanúsága szerint, miután a határozott névelő grammatikalizálódott a magyar nyelvben, a mutató névmási módosító két különböző stratégia mentén újult meg: megerősített névmások, illetve egy ún. determinánsduplázó szerkezet formájában. A tanulmány e stratégiák tulajdonságait, disztribúcióját, szerkezetét vizsgálja digitalizált korpuszok segítségével, és arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért alakult ki két, versengő struktúra látszólag egyazon funkció betöltésére a középmagyar korban, illetve milyen tényezők segíthették elő a determinánsduplázás térhódítását. A mutató névmási módosítóval ellátott szerkezetek szövegkörnyezetének szemantikai és pragmatikai szempontú vizsgálata arra enged következtetni, hogy a megerősített névmások funkcionális korlátozottsága teremtett megfelelő környezetet egy újabb stratégia kialakulásához és elterjedéséhez.

Kulcsszavak: korpusz; középmagyar; mutató névmás módosító; ómagyar; újraelemzés

---

1. Bevezetés

1.1. Miért változnak a struktúrák és miért versengnek a stratégiák?

Az elméleti nyelvészet azon ágai, amelyek úgy vélik, hogy a világ nyelveinek bizonyos tulajdonságai ugyanazokra az univerzális elvekre vezethetők vissza, a nyelvek közötti különbségekről azt feltételezik, hogy azok tulajdonképpen az általános elveken alapuló tulajdonságok eltérő parametrikus beállításából származnak. A nyelvelsajátítás folyamata tehát a lexikon elsajátításán felül e paraméterek „beállításából” áll. A nyelvi változás legfőbb oka pedig abban keresendő, hogy a beszélők által elsajátított nyelvten mindig különbözni fog valamelyest a szülők generációjának nyelvtenától, vagyis a paraméterek beállítása–ha kis mértékben is, de–minden generációval módosulhat (l. pl. Lightfoot 1991; 1999; Roberts-Rousou 2003). A változás eleinte csak meghatározott kontextusokra korlátozódik, így egyes nyelvi jelenségekben gradualitás észlelhető (Traugott–Trousdale 2010), de ahogy a változás egyre több környezetre is kiterjed, gyakran indul be egyfajta láncreakció, és a változás „katasztrófaszerű” jelleget ölt (vö. Lightfoot 1991; 1999).

A mondattani, szerkezeti változások mögött meghúzódó legfontosabb mechanizmus az újraelemzés, amely sok esetben eredményez grammatikalizációt. Az újraelemzés során a beszélő egy nyelvtani szerkezetet más nyelvtani szabállyal értelmez (és hoz létre a későbbiekben), mint az a beszélő, aki az eredeti szerkezeti mintát produkálta. Az ilyen újraelemzések gyakran azt eredményezik, hogy egy eredetileg lexikális elem nyelvtani funkció jelölőjévé válik, vagy egy eleve nyelvtani funkcióval bíró elem funkciója tovább specifikálódik. Az átalakuló elem szemantikai jegyeinek egy része elvész, az elem használati kontextusa kiszélesedik, formája pedig gyakran, bár nem szükségszerűen, egyszerűsödik. Ezt a folyamatot hívják grammatikalizációnak, és egy ilyen folyamattal modellezhető például a magyar határozott névelő kialakulása is a távolra mutató névmási módosítóból.¹

Az újraelemzésre belső, a nyelvtani rendszer természetéből adódó jellemzők (ún. gazdaságossági elvek) adnak lehetőséget, ezért a nyelvi változások során hasonló folyamatok mutathatók kik egymással semmilyen kapcsolatban nem álló nyelvekben is.² A nyelvi változások mozgatórugója azonban főként a nyelvhasználatban, azaz pragmatikai tényezőkben keresendő. Az egyén szintjén különböző beszélői attitűdök, szándékok érvényesülnek, pl. A beszélő innovatív, kreatív vagy éppen ellenkezőleg: konzervatív, alkalmazkodó akar lenni. Az újíto szándék mögött hol a figyelemfelkeltés, illetve a kifejezés nagyobb fokú explicitiségének elérése, hol egyfajta kényelmesség, produkciós takarékoság húzódik (vö. Hagège 1993). A közösség szintjén viszont gyakran konzervatív és preskriptív erők hatnak, aminek eredményeképpen már megindult változások akár le is állhatnak, és az új formák elenyészhetnek. (Ez utóbbira szolgálhat példaként az *ezen/azon* megerősített névmások középmagyar ragozott alakja, l. 3.2.) Ezen felül számolni kell a nyelvi kontaktus hatásával és az egyes nyelvváltozatok társadalmi megítélésével (presztízs és divat, politikai, etnikai hovatartozás, nemi szerepek), amely befolyásolhatja mind az új formák kialakulását, mind az elterjedésük mértékét. A nyelvi

¹ A grammatikalizációról és az újraelemzésről, illetve a grammatikalizáció kutatástörténetéről l. Hopper–Traugott (2003). Korábbi munkáimban részletesen foglalkoztam a névelő kialakulásával, korai használatának jellemzőivel (Egedi 2011; 2013) és a névelő megjelenését követően a főnévi szerkezet bal perifériájának átrendeződésével (Egedi 2014a és 2014b), így a tanulmány szükségszerűen tartalmaz részleges átfedéseket a korábbi eredményekkel. Jelen kutatás azonban a mutató névmási módosítás megújulására, illetve a középmagyar korszakban kialakult versengő stratégiák problémájára koncentrál, ezzel kapcsolatban új korpuszadatokat prezentál, és egy új elemzést is kínál a nyelvtörténeti adatok értelmezésére. Köszönettel tartozom két lektoromnak, akik észrevételeikkel számos részlet újragondolására ösztönöztek és elősegítették a kézirat javítását. A tanulmány az OTKA PD 112828 sz. projektum keretei között készült.

² Például a szintaxis műveleteinek gazdaságosabb kivitelezése, vö. Van Gelderen (2011), de a hangváltozások hátterében is gyakran az artikulációs gazdaságosság áll.

változások tehát nehezen formalizálhatók, mivel számos külső, azaz nem a nyelvi rendszer belső tulajdonságaiból következő tényező befolyásolhatja a változási mechanizmusokat.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a grammatikalizációnak általában rendszerszintű következményei vannak, mivel a folyamat magával vonja az elvesztett szemantikai jegyek és grammatikai funkciók szükségszerű megújulását (szóalkotás, kölcsönzés, új szerkezeti séma útján). A nyelvtani részrendszerek átalakulása, megújulása azonban párhuzamos stratégiákat eredményezhet, és ezen a ponton a grammatikalizációelmélet szorosan összefonódik a nyelvi variáció kutatásával.³ A változások gradualitásából is következik a részlegesen vagy teljesen azonos funkcióval bíró formák együtt élése, de az új stratégiák körében megfigyelhető variációt a fent említett, a nyelvi rendszer belső tulajdonságaitól független, külső tényezők is előidézhetik és befolyásolják. A grammatikai változások rendszerint jól megfigyelhető, hátramaradt nyomai, a szinkrón szinten rendhagyónak értelmezhető nyelvi kövületek jól mutatják, hogy a folyamatok tökéletes lezáródásáról aligha beszélhetünk.

1.2. A tanulmány tárgya és felépítése

Az előző pontban vázolt elméleti megfontolásokat egy esettanulmány formájában mutatom be részletesen, amely reményeim szerint hozzájárul egy összetett folyamat megértéshez is a magyar nyelv történetében. A nyelvtörténeti adatok tanúsága szerint, miután a határozott névelő grammatikalizálódott a magyar nyelvben, a mutató névmási módosító (a továbbiakban MNM) két különböző stratégia mentén újult meg; ezeket megerősített névmási, illetve determinánsduplázó stratégiának fogom nevezni. E folyamattal kapcsolatban azonban számos alapvető kérdés merül fel: Miért jelenik meg egynél több stratégia a mutató névmási rendszer megújítására? Hogyan határozható meg e stratégiák disztribúciója, és milyen szintaktikai szerkezet tulajdonítható nekik? Miért volt szükség egy második stratégia megjelenésére, tekintve hogy a megerősített névmás időben megelőzi a determinánsduplázást? Végül pedig mi vezetett a determinánsduplázás győzelméhez?

³ E két elméleti megközelítési mód kapcsolódási pontjairól l. Poplack (2011). Az együtt élő variánsok vizsgálatának fontosságára a magyar nyelvtörténeti kutatásokban már Károly Sándor (1980) felhívta a figyelmet. Ez utóbbi hivatkozásért egyik lektoromnak tartozom köszönettel. A nyelvi változás természetével és elméletével magyar nyelven és átfogóan inkább csak egyetemi tankönyvek foglalkoznak. A bevezetőmben kifejtett összefüggések egy részére az alábbi művekben is kitérnek: Kiss–Pusztai (2003, 23–64), É. Kiss–Gerstner–Hegedűs (2013, 8–11), illetve Benkő (1988, *passim*).

A történeti folyamatok megértése érdekében ezekre a kérdésekre szemantikai és pragmatikai nézőpontok bevonásával keresek választ. Amellett érvelek ugyanis, hogy ha egy történeti mondattani változás elindul is, és azokat a tipikus jegyeket mutatja, amelyek univerzálisan megfigyelhetők más nyelvek hasonló változásai során, a szerkezetek változásának iránya akkor sem jósolható meg pusztán a mondattani feltételek figyelembevételével.

A bevezető részt a megváltozott és éppen változó struktúrák általános, majd nyelvspecifikus bemutatása követi, vagyis a mutató névmási módosítók átalakuló rendszerének és az új szerkezetek tulajdonságainak ismertetése. A harmadik rész tárgyalja a két versengő stratégiának, a megerősített névmásoknak és a determinánsduplázásnak az egymást követő megjelenését, terjedési mutatóit és eloszlását is. A negyedik részben kísérletet teszek néhány fontos kérdés megválaszolására: rámutatok, hogy a megerősített névmások használati körének alapos vizsgálata, azok funkcionális korlátozottsága megfelelő környezetet teremtett az időben később megjelenő stratégia, a determinánsduplázás kialakulásához és elterjedéséhez. A tanulmányt az eredmények összefoglalása zárja.

2. A mutató névmási rendszer megújulása

2.1. A változás

A címben megnevezett változás, a mutató névmási rendszer megújulása, számos nyelv története során megfigyelhető, és a határozott névelő kialakulásának következménye. A névelő forrása ugyanis nem szükségszerűen, de a tipológiai irodalom alapján az esetek nagy részében egy mutató névmási elem (vö. De Mulder–Carlier 2011). A grammatikalizáció során a mutató névmási elem funkciója átalakul, az elveszett szemantikai jegyeket és grammatikai funkciókat tehát egy új elemnek vagy stratégiának kell betöltenie.

Ciklikus változásokat tárgyaló monográfiájában Elly van Gelderen (2011) kimutatta, hogy a mutató névmási módosítók rendszerének megújítása tipikusan két stratégia mentén történik: (i) a régi forma morfológiai vagy lexikális (jellemzően adverbális) megerősítésével (*reinforcing strategy*), (ii) a konstrukció kibővítésével, azaz egy további névmási elem hozzáadásával a szerkezethez (*incorporation*). Strukturális szempontból az a különbség a két stratégia között, hogy az egyik folyamat alulról történik (összeolvadás és mozgatus), míg a másik felülről (inkorporáció). A két stratégia akár egyszerre is érvényesülhet, ahogy ezt az óészaki

nyelvben kimutatható párhuzamos szerkezeti megoldások tanúsítják, de ez a folyamat meglehetősen kivételesnek tűnik (Van Gelderen 2007, 295; 2011, 207–208).

2.2. A versengés

A párhuzamos megújuló szerkezetek óészaki példája, amelyre Elly van Gelderen utal, talán mégsem elszigetelt jelenség. Minden jel arra mutat, hogy a magyarban is legalább két stratégia kialakulását, illetve párhuzamos meglétét lehet kimutatni: míg az *ezen/azon* és *imez (emez)/amaz* alakú módosítók megjelenése és elterjedése az első, addig az ún. determinánsduplázó (*az az ember* típusú) szerkezetek a második stratégia sajátosságait hordozzák. Mi több, a közelre mutató névmás esetében – ha bizonyos stilisztikai megszorításokkal is – a legrégebbi, eredeti szerkezet is fennmaradt, és jelen van a mai magyar nyelv rendszerében is. A magyar nyelvben kimutatható folyamatok tehát pontosan azt példázzák, hogy ha egy stratégia kézenfekvő módon jelentkezik is az adott funkció megújítására, a változás graduális természete és a fent említett külső (nyelvhasználati) tényezők összetett hatása miatt a régi szerkezet lecserélése nem zökkenőmentes. Ha az új stratégia csak lassan és/vagy csak részlegesen tölti be a kívánt szerepkört a megújítandó grammatikai részrendszerben, alternatív stratégiák is megjelenhetnek a rések „betömésére”, és e stratégiák versengésének kimenetele aligha megjósolható, ellenben megfelelő mennyiségű nyelvi adat birtokában gondosan dokumentálható és leírható, ezáltal maga a folyamat is részben kielemezhető.

Látni fogjuk, hogy a mutató névmási rendszer megújítására szolgáló stratégiák nem egyszerre jelennek meg a magyar nyelv története során, és terjedésük sem egyenletes. Mindezekről részletesen számot adnak a következő alpontok, az MNM-stratégiák szerkezetének és jellemzőinek bemutatása után.

3. A magyar mutató névmási rendszer megújulása történeti perspektívából

Az itt következő alpontokban a mutató névmási módosítás módjait, a névmások morfológiai tulajdonságait és szerkezeti helyüket ismertetem, még hozzá megjelenésük sorrendjében, vagyis az eredeti szerkezetet bemutatását a megerősített névmások, majd a determinánsduplázás tárgyalása követi. Ezután az új stratégiák egymáshoz viszonyított előfordulási arányát ismertetem történeti korpuszokon végzett vizsgálatok alapján.

3.1. Az eredeti szerkezet $e(z)/a(z)$ névmással

A határozott névelő forrásaként a távolra mutató névmást határoztuk meg,⁴ de valójában az MNM funkcionális kettéhasadásáról van szó, hiszen a névmási módosító megőrzi korábbi használati körét és formai tulajdonságait is. A névelő kialakulása tulajdonképpen úgy érhető tetten, hogy a determináns olyan új környezetekben is megjelenik, amelyekben a forráskategória nem fordulhatott volna elő. Ez azonban nem jár együtt az eredeti MNM-szerkezetek eltűnésével, sőt–mint látni fogjuk–az ómagyar korban, az új módosító stratégiák elterjedése előtt, még az eredeti szerkezet használata a meghatározó. Az alábbiak két ómagyar (ÓM) és két középmagyar (KM) példát idézek az eredeti konstrukciók illusztrálására:⁵

(1) hogy ez kenerekre tegyed zent kerestnek yegyett	(JókK 76) ÓM
(2) im eg Cananeai nemberi a - vidëcből ki iouē iuoltuala	(MünchK 22ra) ÓM
(3) Kérlek, hogy ez levelet tedd jó helyre, hogy el ne veszzen	(Nád 47–51) KM
(4) Az szán kész, valamely napon ráír K(egyelme)d, az napon elküldem	(Nád 73) KM

A mutató névmások a magyar nyelv története során mindig szabályos párokba rendeződnek az ún. közelre és távolra mutató szemantikai kategóriájának megfelelően. A közelre mutató névmás rövid alakja (e) a mai napig kimutatható módosító funkciójában is, bár használata stilisztikailag jelölt. A távolra mutató névmás azonban, amely a névelő grammatikalizációjának forrásaként szolgált, fokozatosan kiszorul a módosítói kontextusokból, átadva szerepkörét az új stratégiáknak. A mai magyarban már csak kötött frázisokban (*aznap, a tekintetben* stb.) érzékelhető eredeti MNM jelentése, de már a középmagyar korban is nehéz kimutatni. A névmási módosító és a névelő funkcionális átfedése miatt ugyanis a kérdéses determinánsok a legtöbb esetben névelőként is értelmezhetők.

⁴ A magyar nyelvtörténeti szakirodalomban I. Simonyi 1914, 68–69; Klemm 1928, 317; I. Gallasy 1991; 1992; D. Máta 2003, 419–420.

⁵ A vizsgált jelenségekre minden lehetséges esetben ómagyar és középmagyar példákat is idézek. A példák melletti, korszakra utaló címkék a gyors áttekinthetőséget szolgálják, és nem tükröznek olyan nézetet, amely a korszakhatároknak nagyobb jelentőséget tulajdonítana tisztán gyakorlati és funkcionális szerepüknél. Éppen ellenkezőleg, azt kívánják szemléltetni, hogy azonos szerkezeti minták több évszázados különbséggel is adathatók. Az idézett példák eltérő regiszterű szövegekből származnak, amely a kutatás alapjául használt korpuszok természetéből adódik. Erre a módszertani kérdésre a későbbiekben még kitérek.

A mutató névmások szabadon felvehetik a főnévi toldalékokat (a birtokos személyjel kivételével), módosítóként azonban egyalakúak, nem egyeznek a módosított főnévvel (*ezeket leveleket).

3.2. Az ezen/azon megerősített névmások

Az ómagyarban két olyan mutató névmási pár is kimutatható, amely az egyszerű *ez/az* mutató elemek származékaként megerősített névmási alakzatnak tekinthető. A történetileg korábban adatható *ezen/azon* használatát az alábbi ómagyar és középmagyar példák szemléltetik:

- (5) Azert mert **èzen** ember három nèuèckèl nèuèztètìc (BécsiK 234) ÓM
 (6) **Azon** időben az kýrlnak uduaraba uala eg uitez (KazK 45r) ÓM
 (7) Kit tud jó Tanúnak **ezen** dologhban? (Bosz 159. sz.) KM
 (8) Én most sem tudom Szivem ha visza adtad-e komám Aszonnak **azon** poharokat vagj sem (Kár 76) KM

A történeti-etimológiai szótárak tanúsága szerint az *ezen/azon* alakú megerősített névmások az *ez/az* névmások és a nyomatékosító szerepű *-n* névmásképző kombinációjaként keletkeztek (TESz I. 819, EWUng 62 és 345). Ezek a névmási módosítók már a korai ómagyar korban adathatók, a Königsbergi töredék szalagjain: *ezen fcovol* (Szalagok előlapja), *ozun keppe[n]* (Szalagok hátlapja).

Módosítóként ezek a névmások sem egyeznek a főnévi fejjel, míg önálló névmási használatukban felvehetik az esetragokat. Fontos azonban megjegyezni, hogy az *ezen/azon* pár önálló névmási használata rendkívül ritka: e megerősített névmások közel 4000 előfordulásából a Történeti Magánéleti Korpuszban (a korpusz leírását l. alább), mindösszesen tíz esetben azonosítottam ragozott, nem-módosító, önálló használatot (pl. (9)), többes számú alak azonban nem adatható. Minden jel arra mutat, hogy az *ezen/azon* pár módosítóként született, és lényegében az is maradt. Megindult ugyan egy folyamat, amelynek során használatuk kiterjedt az önálló névmási szerepkörre is, valószínűleg a többi MNM analógiás hatására, de ez a folyamat – rendkívül érdekes módon – megállt, illetve visszafordult, hiszen a mai magyarban ezek az alakok már egyáltalán nem grammatikusak.

- (9) Az öreg ifiaknak kék karisiából kell dolmánt csinálni, azt sárga posztóval meg kell béllenyi; nadrágot is **azonból**, ha jut, ha kedig nem jut: kenturából (Nád 22–23)

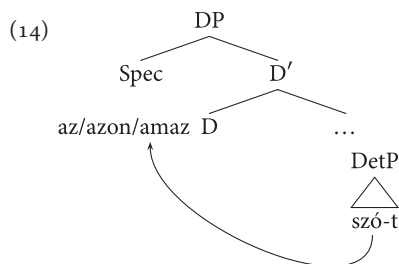
3.3. Az *imez/amaz* megerősített névmások

Az *imez/amaz* alakú megerősített névmások előfordulási aránya jóval alacsonyabb, mint az *ezen/azon* alakúaké (l. 3.6.), és megjelenésük is valamivel későbbre tehető. Ugyan a Müncheneri kódexben előfordul egy tárgyragos *amaz* névmás (vö. TESz I. 145), módosítói szerepben azonban se a korai ómagyar korban, se a kései ómagyar kor első felében nem adatolható. Az alábbi példák a kései ómagyar kor második feléből és a középmagyar korból származnak.

- (10) veeseetok oketh **imez** palotaaban (SándK 12v) ÓM
- (11) tawol legen te telled hogy **amaz** embert zeressed
kyt mindenbe ellensegesth vallaz (LobkK 297) ÓM
- (12) batorkottam **imez** levelem által a M(é)lt(ósá)gos Urnak
alazatosson udvarlani (Peregr1 71) KM
- (13) Az Urnak a' juhoknak **ama'** Mennyei nagj Pásztorának
légjen ditsőség most és mind örökké (Peregr1 93) KM

Az *imez/amaz* alakú megerősített névmások etimológiai levezetése szerint a névmások előtagja, az eredetileg önálló *im* és *am*, az *ím-*, *íme*, illetve az *ám* alakváltozatai, amelyeknek figyelemfelhívás, nyomatékosítás, szembeállítás volt a funkciója (TESz I. 146; II. 203; EWUng 32, 318 és 608).⁶ Érdekes megfigyelni, hogy ez a fajta összetétel feltűnő hasonlóságot mutat számos, az *eccum* elemet magába olvasztó újlatin mutató névmás kialakulásával (vö. Giusti 2011, 170).

Az eredeti és a megerősített névmási módosítókkal ellátott főnévi kifejezés szerkezete a (14) alatti módon vezethető le.

⁶ Az *em-* előtagú, analógiásan keletkezett névmási elemek csak 1628-tól adatolhatók a történeti-etimológiai szótár szerint (TESz I. 758–759). Ennek némileg ellentmond, hogy a Történeti Magánéleti Korpuszon végzett kutatásaim során (l. alább) 16. századi előfordulással is találkoztam.

A mutató névmási módosítókról számos nyelvben kimutatták, hogy egy, a determinánsi frázis (DP) alatti funkcionális projekcióban kerülnek a szerkezetbe, ahonnan megfelelő körülmények között feljebb mozoghatnak (vö. Giusti 1994; Bernstein 1997; illetve mindenekelőtt Szabolcsi 1994 a mai magyar D és DET pozíciók megkülönböztetésére).

Az alsó DET pozíció létezését a mai magyar főnévi kifejezésen belül viszonylag könnyű belátni, mivel léteznek olyan konstrukciók, ahol mindkét determinánsi hely kitöltődik (15). Az ómagyar esetében a két pozíció megléte hipotetikus marad, mivel egy (15)-höz hasonló kombináció nehezen mutatható ki. Ennek legfőbb oka, hogy ebben a korszakban a névmási birtokos és a névelő kölcsönösen kizárják egymást.⁷ Olyan szerkezetre viszont bőven van példa, ahol a névmási birtokos egy determináns kvantorral (*minden*) kombinálódik, és az utóbbi foglalja el az alacsonyabb pozíciót. Feltéve, hogy a determináns kvantorok és a mutató névmások, a mai magyarhoz hasonlóan, ugyanazon a szinten kerülnek a levezetésbe, közvetett bizonyítékot nyerhetünk az alsó DET pozíció meglétére az ómagyarban is.

(15) a ti e/eme/ezen ellenségeitek

(16) a te minden/melyik/valamennyi/egyik ellenséged

(17) te menden èllènsègid èluèznèc

(BécsiK 2) ÓM

3.4. A determinánsduplázás

A determinánsduplázó szerkezetben az eredeti mutató névmás (*ez/az*) egy névelővel már determinált főnévi kifejezéshez kapcsolódik. Az MNM módosítói szerepet tölt be, mégis felveszi az esetvégződéseket és a többes szám jelét, morfológiailag egyezve az általa módosított főnévi fejjel. Az alábbi példák mind középmagyar koriak.

(18) miért mondottad te én ream **azokat az szokat** (Bosz 274) KM

(19) **ezeket az szokat** a fatens mind az kettutul hallotta (Bosz 33) KM

(20) **arrul** is az bibliának részérül (Pázmány; Simonyi 1914, 123 után) KM

(21) az sem tudja, ha eő tülö volté **az** a lónak **elromlása** (Bosz 296) KM

⁷ Megjegyzendő, hogy a névelő fokozatos terjedése a névmási birtokosok előtt jól megfigyelhető a kései ómagyar korszak utolsó évtizedeiben. Ennek a folyamatnak számadatokkal történő feldolgozása folyamatban van, l. Egedi (2015).

A középmagyar determinánsduplázó szerkezetben a mutató névmási módosító lazán kapcsolódik a főnévi kifejezéshez, legalábbis a szerkezet mai magyar megfelelőjével összevetve. A determinánsduplázó szerkezet megjelenésekor, illetve az ezt követő századokban, a névmási módosítót számos elem választhatta el a névelőtől (kötőszók, igekötők, az *-e* partikula, sőt akár egy ige is, vö. Simonyi (1914, 122–123), vagyis a determinánsok nem voltak feltétlenül szomszédosak (példák: Egedi 2014a, 118; 2014b, 72). Továbbá: ha az MNM egy *-nak/-nek* ragos birtokossal kombinálódik, a névmási módosító helyezkedik el kijebb, azaz balra az elemek lineáris sorrendjét tekintve (20)–(21).

A mai magyarban ezzel szemben az MNM és a névelő szorosabb szerkezeti egységeként viselkednek. A két determináns egyértelműen prozódiai egységet alkot, továbbá az elemek szigorú szomszédosságára utal, hogy semmi sem ékelődhet közéjük. Az MNM és a *-nak/-nek* ragos birtokos kombinációjában a középmagyar szórend fordítottja figyelhető meg: a birtokos mindig megelőzi a névmási módosítót:

- (22) a. a Bibliának arról a részéről
b. *arról a Bibliának a részéről

Az itt felsorolt tulajdonságok alapján tehát a középmagyar mutató névmási módosítóval bővített frázis belső struktúráját tekintve eltér a maitól. A megkülönböztető tulajdonságokat az áttekinthetőség érdekében az 1. táblázat foglalja össze:

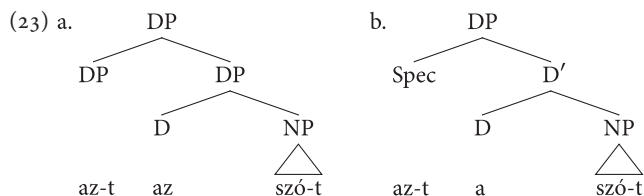
1. táblázat: A középmagyar és mai magyar determinánsduplázó szerkezetek tulajdonságai

Középmagyar	Mai magyar
– MNM lazán kapcsolódik	– prozódiai egység
– az MNM és névelő szomszédosságát megszakít-hatják más elemek	– szigorú szomszédosság
– szórend: MNM birtokos birtok	– szórend: birtokos MNM birtok

Ahogy erre korábbi elemzéseimben rámutattam (Egedi 2014a; 2014b), ezek a tulajdonságok azt sejtetik, hogy az egyeztetett mutató névmás és a névelővel ellátott főnévi kifejezés appozíciós (azonosító értelmezős) szerkezetet alkotott a középmagyar korban (23a),⁸ míg a mai magyarban a két determináns egyazon frázisban

⁸ Annak ellenére, hogy bizonyos elemek megbonthatják a két DP szomszédosságát, minden egyéb tulajdonsága alapján a középmagyar determinánsduplázó minta ún. szoros értelmezőként (*close apposition*) kategorizálható. Ez utóbbi értelmezőtípushoz l. Szőke (2014, 34–35).

foglal helyet: a határozott névelő a D-fejben található, míg az MNM a DP specifikálóját tölti ki (23b), ahogy ezt a mai magyar DP szerkezetének szinkrón elemzései is javasolják (vö. Bartos 2000; É. Kiss 2000; Kenesei 1994).

A fenti két szerkezeti séma tehát két nyelvállapotot tükröz, így arról is érdemes számot adni, milyen változás eredményeképpen jutunk egyik állapotból a másikba. A folyamatot úgy rekonstruálhatjuk, hogy egy újraelemzés eredményeképpen a névmás idővel a DP tartományba integrálódott. Az MNM újra a határozottsáért felelős projekció specifikálójába került, abba a pozícióba, ahol az eredeti névmási módosító is helyet foglalt, mielőtt a névelő elterjedésével a duplázó stratégia egyáltalán megjelent volna (vö. (14)). Hasonló történeti folyamatok modellezésére Elly van Gelderen (2008, 250) egy gazdaságossági elvet fogalmazott meg, amelynek értelmében egy csatolt elem gyakran válik specifikálóvá. Az ún. specifikálóinkorporáció elve kimondja, hogy a kívülről érkező elemek a specifikáló pozíciót preferálják a csatolással szemben. Esetünkben tehát az MNM, amely értelmezős szerkezetben kapcsolódott egy teljes DP frázishoz, a főnévi fejet magába foglaló determinánsi frázisba inkorporálódott.⁹

3.5. A stratégiák megjelenésének ideje

Ahogy fentebb megjegyeztük, az új stratégiák megjelenése nem szimultán történt, hanem időben egymást követve. A megerősített névmások egyértelműen adathatók már az ómagyar korban, bár a források tanúsága szerint az *ezen/azon* pár valamivel korábban keletkezett. Azt az állítást, hogy az *ezen/azon* nyomatékos alakok már ősmagyar koriak (Sipos 1991, 385; D. Máta 2003, 217), fenntartásokkal kezelem. Tény, hogy a névmások kimutathatók a Königsbergi töredék szalagjain, de ez semmiféle támpontot nem nyújt abban a vonatkozásban, hogy a morfémák előléte és keletkezése meddig vezethető vissza. Jelen tanulmány következetesen tartózkodik az írásos emlékekkel, azaz nyelvi adattal nem rendelkező korszakokra

⁹ További részletekhez a folyamatról és a magyar főnévi szerkezetek bal periferiájának átrendeződéséről l. Egedi (2014a).

tett megállapításoktól. Azt az állítást viszont, hogy az *imez/amaz* páros az ómagyar korban jött létre (G. Varga 1992, 489; D. Máta 2003, 402), igazolni látszik, hogy ez a megerősített névmáspáros se a korai ómagyar korban, se a kései ómagyar kor első felében nem adatható (kivételt képez az *amaz* névmás egy már említett, nem-módosítói szerepű, tárgyragos előfordulása a Münchener kódexben). A determinánsduplázó szerkezet pedig csak a 16. század elején, tulajdonképpen a középmagyar korban jelenik meg.

Az egymással versengő stratégiák, megjelenésük után, egymás mellett élnek a középmagyar kortól gyakorlatilag a mai napig. A mai magyarban is kimutatható mind az eredeti, mind a két új minta, bár használatukat természetesen különböző jelöltségi megszorítások korlátozzák, vagyis a disztribúciójuk és előfordulási arányuk sokat változott az idő előrehaladtával. Az alábbiakban azt fogom bemutatni, hogy a stratégiák egymáshoz képest való előfordulási aránya hogyan változott a történelmi korokban: érdekes módon ugyanis a megerősített névmások használata a középmagyar korban lendületes növekedést mutatott a determinánsduplázó szerkezet megjelenése ellenére is, vagyis magyarázatra szorul az a tény, hogy végül a duplázó stratégia lett a mutató névmási módosítás megújulását kísérő versengés győztese. Tény ugyanis, hogy ez utóbbi stratégia tekinthető a leggyakoribb és a jelöletlen mintának a mai magyarban.

A 2. táblázat összefoglalóan ábrázolja a versengő stratégiák időbeli elhelyezkedését.¹⁰

2. táblázat: MNM-stratégiák a korszakokra vetítve

	Eredeti		Megerősített I.	Megerősített II.	Duplázó
Korai ómagyar	<i>ez N</i>	<i>az N</i>	<i>ezen/azon N</i>		
Kései ómagyar				<i>imez/amaz N</i>	
Középmagyar					<i>ez/az a N</i>
Újmagyar		?		<i>eme/ama N</i>	
Mai magyar					

¹⁰ A kutatás nem terjedt ki az újmagyar korra, így az egyes stratégiák meglétére csak abból következtethetünk, hogy azok a mai magyarban is kimutathatók. Arról azonban egyelőre nincs információ, hogy távolra mutató *az* névmás módosítói használatában mikor szűnt meg produktívnak lenni. Ahogy 3.1-ben utaltam rá, a mai magyarban már csak lexikálisan kötött kifejezésekben érhető tetten. Az ómagyar kor szétválasztása a táblázatban csupán arra szolgál, hogy a két megerősített névmási stratégia időben eltérő megjelenését illusztrálja.

3.6. A stratégiák használati aránya korpuszadatok alapján

Az itt következőkben a stratégiák előfordulásának arányát ismertetem, erősen támaszkodva két újonnan fejlesztett történeti korpuszra, illetve az ezeken végzett kutatásokra. Korábban (Egedi 2014b) a nyelvi adatok számszerűsítésekor Dömötör (2008) tanulmányára támaszkodva vizsgáltam az arányokat, amely tudomány szerint az egyetlen, konkrét számadatokkal dolgozó munka a témakörben. Ugyanakkor a következtetésem levonásakor sok szempontból korlátozottak voltak a lehetőségek: Dömötör (2008) az általam felvetett problémáktól eltérő szempontok mentén dolgozta fel a mutató névmási módosítók viselkedését a középmagyar korban. A jelentős mennyiségű középmagyar adatot digitalizáló új korpusz (l. alább) egészen új alapokra helyezte az ómagyar korszakon végzett kutatásaim kiterjesztését, a kézi adatgyűjtés ugyanis nem tenné lehetővé jelentős mennyiségű adat áttekintését ilyen rövid idő alatt. Az annotált korpuszokon végzett kutatás tehát számos előnnyel jár: töredékére csökkenti a kutatás alapjául szolgál adathalmaz összegyűjtésére fordítandó időt, ugyanakkor rendkívül magas adatszámmal dolgozhatunk. Fontos azonban megjegyezni, hogy a kutatás során vizsgált korpuszok eltérő regiszterbe tartozó szövegek alapján épültek, ami tagadhatatlanul korlátozza az eredmények alapján megfogalmazott általánosításokat.

A 2,2 millió szavas Ómagyar Korpusz (<http://omagyarkorpusz.nytud.hu>; Simon–Sass 2012; Simon 2014) 47 kódex és számos további kisebb kézirat betűhű változatát tartalmazza, továbbá jelen állapotában a szövegek körülbelül egytizede normalizált formában, egy még kisebb hányada pedig morfológiailag elemzett formában is elérhető. A Történeti Magánéleti Korpusz (<http://tmk.nytud.hu>; Dömötör 2013; Novák et al. 2013) hozzávetőleg 600 000 szót tartalmaz, viszont a korpusz egésze normalizált és morfológiailag elemzett, így nagyon hatékonyan kereshető. A Magánéleti Korpusz levelekből és peres eljárások jegyzőkönyveiből áll, a 15. század végétől a 18. század végéig terjedő időszakból.

Az Ómagyar Korpuszon végzett automatikus keresés tíz normalizált kódexet foglalt magában, így 175 540 szövegszón futott le. A keresési eredményeket (az $e(z)/a(z)$ determináns kivételével, l. alább) kézilleg ellenőriztem, így a táblázat már csak az adnominális, azaz módosítói használatok számadatait tartalmazza.¹¹

¹¹ A megerősített névmások ómagyar kori használati arányáról részletesebb táblázatot nyújt Egedi (2014b, 71). Az érintett kéziratok hozzávetőleges időrendben a következők: Jókai-kódex, Bécsi kódex, Birk-kódex, Festetics-kódex, Guary-kódex, Bod-kódex, Czech-kódex, Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról, Miskolci töredék, Kazinczy-kódex.

3. táblázat: MNM (és névelők) tíz normalizált ómagyar kódexben (175 540 szó)

Eredeti		Megerősített I.		Megerősített II.		Duplázó	
e(z)	a(z)	ezen	azon	ime(z)	ama(z)	e(z) a	a(z) a
1782	7451	28	84	6	9	o	o

Az *ez/az* alakú névmások számadatait automatikusan állítottam elő, így az önálló (nem-módosítói), alanyesetű névmások is beleestek a találati listába. Ezek aránya, egy segédtesztelés alapján (Egedi 2014b, 72), legfeljebb 5–6%-ra becsülhető, vagyis e torzulás nem érinti drasztikus mértékben a régi és a megerősített MNM előfordulási aránya közötti szignifikáns különbséget. A számarányok igazítását viszont szem előtt tartottam az 5. táblázat arányszámainak feltüntetésekor.

A korpuszkeresés során kinyert adatok alapján a következők állapíthatók meg: A legszembetűnőbb jelenség az *a/az* oszlopban látható, kiemelkedően magas számadat. Ennek azonban nagyon egyszerű magyarázata van. A távolra mutató névmási módosítók és az újonnan kialakult határozott névelő formailag megegyeznek, felszíni pozíciójuk is egybeesik, és funkcionális átfedés is jellemzi őket, például anaforikus használatban. A magas előfordulás oka tehát abban keresendő, hogy az esetek igen nagy részében már a határozott névelővel van dolgunk, amely a grammatikalizációs folyamat következményeként jóval többféle környezetben megjelenhet, mint forráskategóriája, a mutató névmási módosító.

A táblázat egyértelműen mutatja azt is, hogy a determinánsduplázás ebben a korszakban gyakorlatilag még kimutathatatlan. A megerősített névmások ezzel szemben egyértelműen adathatók, de az alacsony számok tanúsága szerint használatuk még nem széles körű, és messze alulmarad az eredeti mutató névmási módosítót tartalmazó szerkezetekhez képest. (Ez az arány jelentős mértékben eltolódik majd a középmagyar korban, l. alább.) A két megerősített névmási pár között is feltűnő különbség figyelhető meg, hiszen az *imez/amaz* alakok előfordulási aránya rendkívül alacsony, már-már kivételesnek mondható.¹² Érdekes továbbá megfigyelni, hogy a névmási párok távolra mutató tagja mindig nagyobb arányban fordul elő, ami azzal állhat összefüggésben, hogy a határozott névelő kialakulásával formai egyértelműsítésre alapvetően az eredeti, távolra mutató MNM használati körében volt szükség. A közelre mutató névmási módosítás új stratégiát tehát minden valószínűség szerint nem az egyértelműsítés igénye, hanem analógiás folyamatok hívták életre.

A Történeti Magánéleti Korpuszon végzett keresési eredmények összefoglalását az alábbi, 4. táblázat ismerteti. Az így kinyert adatok lényegében középmagyar

¹² A megerősített névmások eredetileg speciális funkcióival a tanulmány 4. része foglalkozik.

koriak, és a vizsgált szöveganyag nagysága a 3. táblázat alapjául szolgáló ómagyar alkorpusz háromszorosa.

4. táblázat: MNM (és névelők) a Történeti Magánéleti Korpuszban (592 811 szó)

Eredeti	Megerősített I.		Megerősített II.		Duplázó		
e(z)	a(z)	ezen	azon	ime(z)	ama(z)	e(z) a	a(z) a
1358	22 728	1708	1963	3	9	249	391

A táblázatban feltüntetett adatok jól szemléltetik, hogy a determinánsduplázó szerkezetek határozottan megjelennek az új stratégiák körében.¹³

A megerősített névmások részesedési aránya egyértelmű növekedést mutat. Használatuk olyan széles körű, hogy az eredeti mutató névmási módosítót tartalmazó szerkezetek arányát is meghaladja.

Az *a/az* oszlopban látható kiemelkedően magas számadat a már említett okra vezethető vissza: ez az oszlop magában foglalja a határozott névelő előfordulásait is. Ismét megfigyelhető a közelre és távolra mutató névmási módosítók számai közötti aszimmetria is.¹⁴

A nyilvánvaló megfigyelések ellenére, a két vizsgált korpusz eltérő tokenszáma miatt, a 3. és 4. táblázat eredményei nemigen vethetők össze. Ezért előállítottam egy olyan táblázatot is (5. táblázat), amelyben a két korpuszból nyert adathalmazt egyidejűleg kezelem, de az előfordulási adatok helyett a determinánsok egymáshoz képest való százalékos arányát tüntetem fel. Így a stratégiák használati arányának változása világosan kimutatható és szemléltethető. Az egyszerűség kedvéért a két korpuszt ómagyar, illetve középmagyar korpusznak kezelem. Az időbeli átfedések ellenére a regiszterek különbözősége jól szétválasztja a szöveganyagot, mivel a magánéleti források minden valószínűség szerint egy kevésbé konzervatív nyelvhasználatot tükröznek.¹⁵

¹³ Dömötör (2008) saját gyűjteményén végzett vizsgálata során kimutatta, hogy ezeknek a szerkezeteknek az aránya (saját terminológiájában: az „egyeztetett *ez* és *az*” aránya) a középmagyar korszakon belül egyértelmű növekedést mutat. A Történeti Magánéleti Korpusz találati listájának időbeli szétbontása és rendezése olyan technikai probléma, amelyet egyelőre nem tudtam hatékonyan kezelni.

¹⁴ Dömötör (2008, 24–25) táblázatai is kiválóan szemléltetik, hogy a determinánsduplázó szerkezetek terjedésének mértéke különbözik a távolra és a közelre mutató névmások körében.

¹⁵ Megjegyzendő, hogy a regiszterek közötti különbség felvet bizonyos módszertani aggályokat. Az ómagyar korpusz alapvetően bibliafordításokat és vallásos, irodalmi szövegeket tartalmaz, míg a magánéleti korpusz leveleket és periratokat. Ez azt jelenti, hogy azok a jelenségek és folyamatok, amelyek a magánéleti korpuszban kimutathatók, jóval korábban megindulhattak, mint ahogy az

5. táblázat: MNM (és névelők) aránya a két korpuszban

	Eredeti		Megerősített I.		Megerősített II.		Duplázó	
	e(z)	a(z)	ezen	azon	ime(z)	ama(z)	e(z) a	a(z) a
ÓM	19%	79,5%	0,3%	0,9%	0,07%	0,1%	—	—
KM	4,78%	80%	6%	6,9%	0,01%	0,03%	0,87%	1,37%
	↘	↘ ↗névelő	↗	↗			↗	↗

Az egyesített táblázat a következő képet rajzolja elénk: A megerősített névmások aránya meglehetősen alacsony az ómagyar korban, de jelentős növekedésnek indul a középmagyar korban. A stratégiák versengésében azonban szemmel láthatóan csak az *ezen/azon* névmási pár vesz részt, az *imez/amaz* használata mindvégig marginális marad. A determinánsduplázó szerkezet gyakorlatilag csak a középmagyar korban jelenik meg, de megjelenését követően határozott terjedést mutat. Mindeközben az eredeti névmási módosító használata fokozatosan visszaszorul az új stratégiák javára.

Külön magyarázatra szorul az 5. táblázat második oszlopa, amely az *a(z)* alakú MNM arányszámait tünteti fel, a két korszak között ugyanis nem mutatható ki szignifikáns különbség. Ez a stagnálás azonban csak látszólagos, és egy összetett folyamatot fed el. Az eredeti mutató névmási módosítóval determinált szerkezetek nyilvánvalóan a távolra mutató névmás esetében is csökkentek (hasonlóképpen a közelre mutatókéhoz, sőt feltehetően annál drasztikusabb mértékben), viszont ezzel egy időben a határozott névelő használata kiszélesedett. A névelő új szintaktikai környezetekben jelent meg a középmagyar kortól, mindenekelőtt a birtokos szerkezetekben, a *-nak/-nek*-es birtokos kifejezés után, és rohamosan terjedt a

ómagyar kódexek tanúsága sejteti. A középmagyar vallásos irodalom folyamatban lévő digitalizálása a jövőben lehetőséget nyújt arra, hogy az itt tárgyalt nyelvi változásokat egyazon regiszteren belül is megvizsgáljuk. Egyik lektorom fenti módszertani óvatosságomat nem tartja elegendőnek, regiszterbeli inkompatibilitást említ és véleménye szerint „mindenképpen szükséges lenne a középmagyar kor vallásos, ill. szépirodalmi műfajaiból legalábbis metszetek alapján adatot gyűjteni”. Amellett, hogy a kritikát elfogadom, szeretnék rámutatni, hogy egy széles körben gyűjtött, de alacsony számú példaanyag pillanatnyilag nem módosítaná a tanulmányban foglalt elemzési javaslatokat. A kutatás során kimutatott arányszámokat természetesen nem tartom véglegesnek, az eredmények folyamatosan módosulhatnak a közeljövőben feldolgozott adatok tükrében. A tanulmány lényegi következtetéseit azonban mindaddig fenntartom, amíg ellentmondó nyelvi evidencia nem készlet a megváltoztatásukra.

névmási birtokos előtt is (NB. ez utóbbi folyamat már a kései ómagyar korban megindult). A kérdéses oszlopban tehát az MNM arányának csökkenését várnánk, ezt az adatot azonban eltorzítja a határozott névelő arányának növekedése.

A középmagyar kortól tehát számolnunk kell mindkét új stratégia, a megerősített névmási és a determinánsduplázó szerkezet meglétével és terjedésével. Az új stratégiák azonban egyelőre nem szorítják ki az eredeti szerkezeti mintát sem. Az igazi kérdés tehát az, hogy végül miért a duplázó szerkezet kerül ki győztesen a variánsok versengéséből. A megerősített névmásos stratégia hamarabb jelent meg a determinánsduplázásnál, több morfológiai alakzatot is létrehozott, amelyek formailag jól elváltak a névelőtől, vagyis a megerősített névmási módosítók tökéletesen betölthették volna a kívánt funkciót. Az sem teljesen világos, hogy miért volt szükség egy alternatív stratégia, a duplázás megjelenésére, de ez utóbbi sikerességének magyarázata semmiképpen sem vezethető le pusztán a szerkezetek belső, szintaktikai tulajdonságaiból. A következő pontban arra kívánok rámutatni, hogy a mutató névmási módosítóval ellátott szerkezetek szemantikai és pragmatikai környezetének körülmények vizsgálata választ adhat erre a kérdésre.

4. Új megfigyelések és egy elemzési javaslat

Az előző pontban bemutatott korpuszadatok jól szemléltették az MNM-stratégiák közötti versengés meglétét, a versengés mértékét és a középmagyar korban megfigyelhető tendenciákat. Az itt következőkben arra az elméleti kérdésre keressük a választ, hogy miért alakult ki egyáltalán versengés, miért nem jellemezhető a folyamat egyszerűen egy új stratégia megjelenésével és fokozatos térhódításával.

A vizsgálat szempontjából érdemes felidézni, hogy az általános nyelvészeti szakirodalom a mutató névmási módosítók (*demonstratives*) milyen főbb pragmatikai használatait különbözteti meg. A taxonómia természetesen sok szempontú és sokféle lehet, de az alábbi használatok következetes megkülönböztetésében egyetértés látszik mutatkozni (l. Himmelmann 1996; Diessel 1999, 93–114): exoforikus használat, anaforikus használat, diskurzus-deiktikus használat és az ún. felismer(tet)ő használat (*recognitional use*). Míg egy exoforikus nyelvi elem nyelven kívüli rámutatást végez, vagyis a közvetlen beszédszituációban jelen lévő tárgyra, személyre, helyre stb. hívja fel a hallgató figyelmét, addig az összes többi használat endoforikusnak tekinthető, mivel vagy a diskurzus egy korábban bevezetett referensére utal, vagy a beszélők közös tudása alapján azonosítható referens felidézést végzi.

A középmagyar adatokat vizsgálva a következő megfigyelés tehető: anaforikus használatban az *ezen/azon* alakú megerősített névmást tartalmazó szerkezetek és a determinánsduplázó szerkezetek látszólag szabadon felcserélhetők. Ebben a kontextusban tehát valódi variáció figyelhető meg a két új stratégia között. A (24)–(25) alatti példák minimálpárok, amelyekben a kétfajta stratégia azonos feltételek mellett jelenik meg. (24a) és (24b) egyazon szövegből származnak, és használati kontextusuk alapján jelentésük egyszerű anaforikus visszautalás. Hasonló esetet példáz (25), ahol ráadásul ugyanabból a mondatból idézhető két főnévi kifejezés, amelyek kizárólag az MNM kiválasztásában térnek el, de jelentésük és használati kontextusuk megegyezik.

- (24) a. **azon** macskákat
 b. **azokat az** macskákat (Bosz 95)
- (25) midün a kalhabul ki húszták a tüzet, Jobbagy Örsse két felü csapta **azt a** tüzet és azon szappant közibe tévén **azon** tüznek, ugy hengergette (Bosz 114)

A szabad variáció azonban csak ebben a használati körben jelentkezik. A névmási módosítók előfordulási környezeteinek alapos vizsgálatával számos különbség figyelhető meg, amelyeknek alapján kirajzolódnak az új stratégiák disztribúciós megszorításai.

4.1. Az *ezen/azon* alakú névmási módosító

Az *ezen/azon* alakú megerősített névmásokat látszólag funkcionális sokoldalúság jellemzi: hol tényleges nyomósító funkcióban, hol anaforikus szerepben, hol a későbbi *ugyanaz/ugyanaz* alakú azonosító névmásnak megfelelő funkcióban jelennek meg (Sipos 1991, 386). Meglátásom szerint ezt a „sokoldalúságot” valójában egy folyamatban lévő történeti változás okozza, amely kirajzolódni látszik, ha összevetjük a névmási módosítók jelentését a korai és későbbi kódexekben. A Jókai-kódex 15 *azon*-előfordulásából 13 egyértelműen azonosító anafora,¹⁶ ezek rendszerint a latin *idem* fordításaként jelennek meg.

- (26) masod napon mykoron **azon** frater ewlne az aztalnal neze zent ferencznek kepere (JókK 66) ÓM

¹⁶ Az azonosító anafora funkciója annak jelölése, hogy a referens szigorúan véve azonos egy korábban említettel.

A Bécsi kódex *azon*-előfordulásainak is körülbelül egyharmadáról valószínűsíthető, hogy azonosító anaforaként használták. A későbbi kódexekben azonban egyre kevesebb ilyen eset azonosítható, továbbá egy-egy kéziratban már az *ugyan* előtag is kimutatható a névmáshoz kapcsolódva (pl. A Könyvecsében egy, míg a Festetics-kódexben öt *ugyanazon* található). Ez arra enged következtetni, hogy már az ómagyar korszak alatt halványulni kezdett a morféma eléggé specifikus, azonosító anaforikus szemantikai jegye, és használata az anaforikus funkcióra általánosodott. Ezért tapasztalható a korszak második felétől a névmási módosító megerősítése az azonosító szerepű *ugyan* morfémával, mivel korábbi funkcióját önmagában már nem (egyértelműen) töltötte be. A változás természetesen ez esetben is lépcsőzetesen zajlik; a névmás eredeti, azonosító anaforikus használata még középmagyar példákban is kimutatható:

(27) s ő Excell[enc]iajának **azon** sókot mondotta, melyeket e minap magamnak (Kár 254) **KM**

A rendelkezésre álló adatok alapján tehát a következők állapíthatók meg: az *ezen/azon* alakú névmási módosítók esetében az azonosító anafora jelentés volt az eredeti, ennek használatai kontextusa általánosodott, azaz kiszélesedett az általános anaforikus használatra. Ebben az anaforikus használati körben léphetett fel az *ezen/azon*, mint megerősített névmási stratégia, az eredeti *ez/az* alakú névmási módosítók versenytársaként. Mindemellett az is megfigyelhető, hogy az *ezen/azon* alakú névmások soha nem jelennek meg exoforikus használatban, holott a rámutató (deiktikus) szerep tekinthető a mutató névmások legalapvetőbb funkciójának (Diessel 1999, 109–111). Az *ezen/azon* alakú névmási módosítók használata tehát általánosodott, de – a lehetséges pragmatikai környezeteket tekintve – használati köre csak egy bizonyos fokig szélesedett ki, és az endoforikus mezőt sohasem hagyta el. Az alábbi (28) ezeket a következtetéseket kívánja sematikusán ábrázolni:

(28) azonosító anafora > anafora (endofora) > exofora

4.2. Az *imez/amaz* alakú névmási módosító

Az *imez/amaz* alakú megerősített névmások szintén alkalmas jelöltnek tűnnek az MNM-rendszer megújítását kísérő, az új stratégiák között megfigyelhető versengésben. Az *imez/amaz* funkciója azonban meglehetősen jelölt, és használata idővel sem tűnik elmozdulni a jelöletlenség irányába.

Az ó- és középmagyar korszakban e névmások módosítói használata jól meghatározható kontextusokra korlátozódik. A közelre mutató *imez* alak még viszonylag transzparens módon az „íme, ez az *X*”, a „következő *X*” jelentéssel bír, és használatát többnyire felsorolás követi.

- (29) Meg tanula iollehet ne tudna diakul **imez** három neuket megh irnia: ihs maria anna
(KazK 27r)

A távolra mutató *amaz* alak is őrzi eredeti megerősített jelentését („az az *X* ott”), illetve kontrasztív felsorolás záró elemeként is szerepel. Érdekes továbbá megfigyelni, hogy igen gyakran jelenik meg egy főnév módosítójaként az ún. felismer(-tet)ő használatban (*recognitionial use*, vö. Diessel 1999, 105–109), amelynek során a beszélő egy új diskurzuszereplőt vezet be, ugyanakkor feltételezi, hogy a hallgató/olvasó felismerheti és azonosítani tudja annak a referenciáját, méghozzá közös, speciális tudásuk alapján. Ez a közös tudás abban az értelemben speciális, hogy nem az egész beszélőközösség osztozik rajta, hanem csak a diskurzusban közvetlenül érintett személyek, vagyis ez a használat megkülönböztethető az ún. tágabb szituációs használattól, amely a határozott névelőre jellemző. A felismer(tet)ő használat során, az „amaz *X*” főnévi kifejezést szinte kivétel nélkül egy megszorító (korlátozó) értelmű vonatkozó mondat követi.

- (30) es nem čac halalnac vezedelmebøl zabadoyt meg az zent imadsag de meg nağ bozzusagbol es nağ zeğonbøl es meg zabadoyt embört mikeppen **amaz** iambör züzet sarat raguelnec leañat kit attac vala het fernec es mind az hetet ordög mara meg mellette (GuaryK 102–103) **ÓM**
- (31) mig csaszartól **amaz** dologról, kit tudsz, választom nem jü (Nád 40–41) **KM**

Az *imez/amaz* névmások sajátosan viselkednek abban a tekintetben is, hogy a középmagyar korszakban determinánsduplázó szerkezetben megjelenhetnek. Ez a jelenség azonban nem tekinthető szerkezeti újraelemzésnek, sokkal inkább szabály általánosításként vagy analógiás folyamatként jellemezhető (vö. Hopper-Traugott 2003, 63–68), mivel ebben a konfigurációban valójában nem jött létre új szerkezet, csak egy már létező forma (a megerősített névmás) alkalmazását figyelhetjük meg egy szintén már létező konstrukciós mintában (determinánsduplázás).

A Történeti Magánéleti Korpuszban összesen két ilyen szerkezetet azonosítottam, ezek egyike látható (31) alatt, de egyes dialektusokban ezek ma is teljesen elfogadható szerkezeteknek minősülnek.

(32) adománt csalt el illy formán ettül, vagy **amattul** a személytül

(Bosz 270)

Kiegészítésképpen azért érdemes megjegyezni, hogy a Magyar Nemzeti Szövegtáron végzett kutatásom alapján az *emez/amaz* aránya nem túlságosan magas a mai magyarban, és duplázó szerkezetben való megjelenése kifejezetten alacsonynak mondható. Összesen ugyanis 39 ilyen szerkezetet találtam az MNSZ 187 644 886 szövegszaván végzett keresés során. Ezek általában felsorolás egyik elemeként jelennek meg, illetve gyakran fejeznek ki szembeállítást.

4.3. A determinánsduplázó stratégia

Ahogy az előbbi két alpontban megfigyelhettük, a két megerősített névmás egyike sem töltötte be azt a funkciót, amelyet a magyar determinánsi rendszer átalakulása megkívánt volna. Az *imez/amaz* jelölt, sokszor kontrasztív jelentéstartalma nem tűnt elveszni az évszázadok előrehaladtával, nyilván ezzel van összefüggésben alacsony arányú adatoltsága is. Az eredetileg azonosító anaforikus *ezen/azon* használata kiszélesedett ugyan az általános anaforikus környezetekre, de szemantikai tulajdonságai nem „koptak” elég gyorsan ahhoz, hogy konkrét rámutatásra, azaz nyelven kívüli azonosításra is alkalmazható legyen, holott az exoforikus, deiktikus funkció alapvető a mutató névmások és névmási módosítók esetében. Deiktikus tartalmak kifejezésére tehát továbbra is az eredeti MNM szolgált (l. 3.1.), amely távolra mutató alakja esetében egybeesett a határozott névelős szerkezettel.

Nem világos természetesen, hogy a megerősített névmások, legalábbis a két típus egyike, idővel nem töltötték volna-e be a jelöletlen névmási módosítás szerepkörét. Az *ezen/azon* névmás használati köre kiszélesedett, továbbá az a tény, hogy a középmagyar korban e névmások már felvehették az esetvégződéseket (még ha igen gyéren adatoltak is ezek a formák), arra mutat, hogy e névmási módosítók a legjobb úton haladtak a további kontextus-általánosodás felé. Mielőtt azonban ez megtörtént volna, egy alternatív stratégia bukkant fel a funkcionális rés betöltésére.

A determinánsduplázó szerkezet, amely végül is a tökéletesen semleges, eredeti mutató névmást tartalmazza, minden lehetséges pragmatikai környezetben megjelenhetett. Jól adatolható mind endoforikus, mind exoforikus használatában, így nemcsak hogy helyébe tudott lépni az eredeti MNM-szerkezetnek, de természetes módon terjedhetett rá azokra a környezetekre is, ahol a megerősített névmások „újították meg” a régi MNM-konstrukciókat. Az alábbi középmagyar példák a determinánsduplázás deiktikus használatát illusztrálják. A kiragadott szöveghelyek

tanúvallomásokból vett egyenes idézetek, mi több, (34)-ben a rámutatás aktusa explicit módon megjelenik a szövegben is.

(33) nesze ez az két kis darab kötél (Bosz 47) KM

(34) én ugj mond ezt a felyhőt (mutatván az ég felé) el tudom olvasnj (Bosz 61) KM

A determinánsduplázás terjedése természetesen lassú folyamat volt, és ahogy a korpuszadatok tanúsítják, a determinánsduplázás megjelenésekor a megerősített névmásos stratégia éppen erőteljes növekedésnek indult a középmagyar korban. Ezt a meredek növekedést minden valószínűség szerint éppen a determinánsduplázó stratégia megjelenése fékezte le, és fordította idővel az ellenkezőjére azáltal, hogy fokozatosan elhódította a megerősített stratégia lehetséges környezeteit. Ez utóbbi folyamatnak a számszerűsítése még várat magára, mivel a középmagyar kor vége és a közvetlenül ezt követő korszak lehetett kritikus az arányok megfordulásában. A történeti változás rekonstrukciójának alapját jelen pillanatban az adja, hogy a mai magyar nyelvhasználat tanúsága szerint a mutató névmási módosítás megújításában részt vevő versengő stratégiák közül vitathatatlan módon a determinánsduplázó szerkezet került ki győztesen.

5. Összefoglalás

A tanulmány a mutató névmási módosítás rendszerének megújulását vizsgálta a magyar nyelvben. A nyelvtörténeti adatok tanúsága szerint ugyanis a határozott névelő grammatikalizációja után az elveszett szemantikai jegyek és grammatikai funkciók megújítására két különböző stratégia is megjelent: a megerősített névmásokat tartalmazó és a determinánsduplázó szerkezet. Az eredeti és az új szerkezeti minták tulajdonságainak bemutatását a versengő stratégiák megjelenésének és előfordulási arányának vizsgálata követte elektronikus korpuszokon végzett kutatások alapján. Végül arra az elméleti kérdésre kerestük a választ, hogy miért jelenik meg egynél több stratégia a mutató névmási rendszer megújítására, illetve mivel magyarázható az a tény, hogy az időben később megjelenő determinánsduplázás kerül ki győztesen ebből a versengésből.

Amellett érveltem, hogy a determinánsduplázó stratégia sikerességének magyarázata semmiképpen sem vezethető le pusztán a szerkezetek belső, szintaktikai tulajdonságaiból. A történeti folyamatok megértése érdekében szemantikai és pragmatikai nézőpontok bevonása is szükséges. A mutató névmási módosítóval

ellátott szerkezetek szöveggörnyezetének körültekintő vizsgálatával kimutattam, hogy a megerősített névmások funkcionális korlátozottsága teremtett megfelelő környezetet egy újabb stratégia kialakulásához és elterjedéséhez.

Az *imez/amaz* előfordulási aránya minden korszakban rendkívül alacsony. Jelölt, sok esetben kontrasztív szerepköre gyakorlatilag nem változik az évszázadok során. Ugyanakkor azonosítottam az *amaz* alakú névmási módosító ún. felismer(tet)ő használatát (*recognitional use*). A másik megerősített stratégiaként az eredetileg azonosító anaforikus *ezen/azon* névmási módosítót tartalmazó szerkezeteket jelöltem meg, ezek használata ugyanis kiszélesedett az általános anaforikus környezetekre. Ez a szerkezet típus azonban nem volt alkalmazható konkrét rámutatásra, azaz nyelven kívüli, exoforikus azonosításra. A determinánsduplázó szerkezet ezt a funkcionális rést töltötte be, és minthogy minden lehetséges pragmatikai környezetben szabadon megjelenhetett, nemcsak az eredeti mutató névmási módosítás szerepkörét tudta sikeresen átvenni, de természetes módon terjedhetett rá azokra a környezetekre is, ahol a megerősített névmások korábban már tért hódítottak.

Rövidítések

TESz = Benkő Loránd (szerk.) 1964–1987. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–IV. Budapest: Akadémiai Kiadó.

EWUng = Benkő, Loránd (szerk.) 1993. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I–II. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Források

BécsiK. Bécsi kódex. 1416 u./1450 k. Közzéteszi Mészöly Gedeon. Új Nyelvméltár 1. Budapest: MTA. 1916.

Bosz. Magyarországi boszorkánypercek 1529–1768. I–III. Közreadja Schram Ferenc. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1983.

GuaryK. Guary-kódex. 1495 előtt. Közzéteszi Szabó Dénes. Codices Hungarici 3. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1944.

JókK. Jókai-kódex. 1372 u./1448 k. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi P. Balázs János. Codices Hungarici 8. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1981.

KazK. Kazinczy-kódex. 1526–1541. Közzéteszi Kovács Zsuzsa. Régi magyar kódexek 28. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 2003.

Kár. Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724) I–II. Kiadták: Csobó Péter, Fejes Judit, Kovács Ágnes, Kovács Zoltán, Restás Attila, Szabó Zsolt, Wiedemann Krisztina. Debrecen: KLTE. 1994.

- KTSz. Königsbergi töredék és szalagjai. 13. század eleje/1350 k. Benkő Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegelemei. 49–52. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1980.
- LobkK. Lobkowitz-kódex. 1514. Reményi Andrea. Régi magyar kódexek 22. Budapest: Argumentum Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság. 1999.
- MünchK. Münchener kódex. 1466. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt. Közzéteszi Nyíri Antal. Codices Hungarici 7. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1971.
- Nád. Károlyi Árpád – Szalay József (szerk.): Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Budapest: MTA Könyvkiadó-Hivatala. 1882.
- Peregri. Peregrinuslevelek 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak. Szeged, 1980.
- SándK. Sándor-kódex. 1518 k. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata. Közzéteszi Pusztai István. Régi magyar kódexek 3. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 1987.

Irodalom

- Bartos Huba 2000. Az inflexiók jelenségek szintaktikai háttere. In: Kiefer Ferenc (szerk.): Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia. Budapest: Akadémiai Kiadó. 653–762.
- Benkő Loránd 1988. A történeti nyelvtudomány alapjai. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Benkő Loránd (szerk.) 1991. A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bernstein, Judy B. 1997. Demonstratives and reinforcers in Romance and Germanic languages. *Lingua* 102: 87–113.
- D. Máta Mária 2003. Szófajttörténet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): Magyar nyelvtörténet. Budapest: Osiris Kiadó. 204–233 és 393–429.
- De Mulder, Walter–Anne Carlier 2011. The grammaticalization of definite articles. In: Heine–Narrog (2011, ??–??).
- Diessel, Holger 1999. Demonstratives. Form, function, and grammaticalization. *Typological Studies in Language* 42. Amsterdam: John Benjamins.
- Dömötör Adrienne 2008. A főnévi névmási kijelölő jelző a középmagyar korban. In: Büky László–Forgács Tamás–Sinkovics Balázs (szerk.): A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 17–25.
- Dömötör Adrienne 2013. Az ó- és középmagyar kori magánéleti nyelvhasználat morfológiailag elemzett adatbázisa. In: Fazakas Emese–Juhász Dezső–T. Szabó Csilla–Terbe Erika (szerk.): Tér, idő és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben. Budapest–Kolozsvár: Nemzetközi Magyarstudományi Társaság–ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék.
- Egedi Barbara 2011. Névelőtlenül, de határozottan: Lépések egy magyar grammatikalizációs ösvényen. In: Kádár Edit–Szilágyi N. Sándor (szerk.): Szinkronikus nyelvléírás és diakrónia. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 110–127.
- Egedi, Barbara 2013. Grammatical encoding of referentiality in the history of Hungarian. In: Anna Giacalone Ramat–Caterina Mauri–Piera Molinelli (szerk.): Synchrony and diachrony: a dynamic interface. *Studies in Language Companion Series* 138. Amsterdam: John Benjamins. 367–390.
- Egedi Barbara 2014a. Főnévi kifejezések: határozottság, névelőhasználat, birtokos szerkezetek. In: É. Kiss (2014a, Katalin (szerk.): Magyar generatív történeti mondattan. Budapest: Akadémiai Kiadó. 96–127.

- Egedi Barbara 2014b. Határozottsági ciklus a magyarban. In: É. Kiss Katalin–Hegedűs Attila (szerk.): *Nyelvelmélet és diakrónia 2*. Piliscsaba: PPKE BTK. 63–83.
- Egedi, Barbara 2015. The Hungarian definite article across time: an account of its spreading. Talk given at the 12th International Conference on the Structure of Hungarian. 22–23 May, 2015. Leiden University Centre for Linguistics.
- É. Kiss, Katalin 2000. The Hungarian noun phrase is like the English noun phrase. In: Alberti Gábor–Kenesei István (szerk.): *Approaches to Hungarian 7*. Szeged: JATE Press. 121–149.
- É. Kiss Katalin–Gerstner Károly–Hegedűs Attila 2013. *Kis magyar nyelvtörténet*. Piliscsaba. Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Gelderen, Elly van 2008. Linguistic cycles and Economy Principles. The role of Universal Grammar in language change. In: Thórhálor Eythórsson (szerk.): *Grammatical change and linguistic theory. The Rosendal Papers. Linguistik Aktuell 113*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 245–264.
- Gelderen, Elly van 2011. *The linguistic cycle. Language change and the Language Faculty*. Oxford: Oxford University Press.
- Giusti, Giuliana 1994. Enclitic articles and double definiteness: A comparative analysis of nominal structure in Romance and Germanic. *The Linguistic Review 11*: 241–255.
- Giusti, Giuliana 2001. The birth of a functional category: from Latin ILLE to the Romance article and personal pronoun. In: Guglielmo Cinque–Giampaolo Salvi (szerk.): *Current studies in Italian Syntax. Essays offered to Lorenzo Renzi*. North Holland New Linguistic Series 59. York: Elsevier. 157–171.
- G. Varga Györgyi 1992. Névmások. In: Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 455–569.
- Hagège, Claude 1993. *The language builder*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Heine, Bernd–Heiko Narrog (szerk.) 2011. *The Oxford handbook of grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Himmelmann, Nikolaus 1996. Demonstratives in narrative discourse: a taxonomy of universal uses. In: B?? Fox (szerk.): *Studies in anaphora*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 205–254.
- Hopper, Paul–Elizabeth Traugott 2003. *Grammaticalization (2nd ed)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- I. Gallasy Magdolna 1991. A névelő és névelő-előzmény. In: Benkő (1991, 461–475).
- I. Gallasy Magdolna 1992. A névelők. In: Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 716–770.
- Károly Sándor 1980. Hozzászólás a „Történeti nyelvtanírásunk helyzete és feladatai” c. előadáshoz. In: Imre Samu – ?? – ?? (szerk.): *A magyar nyelv grammatikája. Nyelvtudományi Értekezések 104*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 41–53.
- Kenesei, István 1994. Subordinate clauses. In: Kiefer–É. Kiss (1994, 275–354).
- Kiefer, Ferenc–Katalin É. Kiss (szerk.) 1994. *The syntactic structure of Hungarian (Syntax and semantics 27)*. San Diego: Academic Press.
- Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Klemm Antal 1928. *Magyar történeti mondattan*. Budapest: MTA.
- Lightfoot, David W. 1991. *How to set parameters: Arguments from language change*. Cambridge MA: MIT Press.
- Lightfoot, David W. 1999. *The development of language: Acquisition, change, and evolution*. Malden MA: Blackwell.

- Novák, Attila–György Orosz–Nóra Wenszky 2013. Morphological annotation of Old and Middle Hungarian corpora. In: Piroska Lendvai–Kalliopi Zervanou (szerk.): Proceedings of the 7th Workshop on Language Technology for Cultural Heritage, Social Sciences, and Humanities. Association for Computational Linguistics. Kiadás helye??: Kiadó??. 43–48.
- Poplack, Shana 2011. Grammaticalization and linguistic variation. In: Heine–Narrog (2011, ??–??).
- Roberts, Ian–Anna Roussou 2003. Syntactic change. A minimalist approach to grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simon, Eszter 2014. Appendix: Corpus building from Old Hungarian codices. In: Katalin É. Kiss (szerk.): The evolution of functional left peripheries in Hungarian syntax (Oxford Studies in Diachronic and Historical Linguistics 11). Oxford: Oxford University Press. 224–236.
- Simon Eszter–Sass Bálint 2012. Nyelvtchnológia és kulturális örökség, avagy korpuszépítés ómagyar kódexekből. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 24: 243–264.
- Simonyi Zsigmond 1914. A jelzők mondattana. Nyelvtörténeti tanulmány. Budapest: MTA.
- Sipos Pál 1991. Névmások. In: Benkő (1991, 353–400).
- Szabolcsi, Anna 1994. The noun phrase. In: Kiefer–É. Kiss (1994, 179–274).
- Szőke Bernadett 2014. Az értelmező szerkezetek vizsgálata a magyar nyelvben. Doktori disszertáció. Szegedi Tudományegyetem.
- Traugott, Elisabeth Closs–Graeme Trousdale (szerk.) 2010. Gradience, gradualness and grammaticalization. Typological Studies in Language 90. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

Changing structures, competing strategies: the case of demonstratives

Abstract: After the definite article had grammaticalized in Hungarian, demonstratives renewed via two different strategies: by the emergence of reinforced pronouns and in the form of determiner doubling. The paper studies the properties, the syntactic structure and the distribution of these strategies, relying on newly developed digitized corpora, and addresses the following two questions. Why did two constructions emerge rather than only one to fulfill the same function in the Middle Hungarian period? What factors are responsible for the fact that, from a diachronic perspective, determiner doubling is the more successful strategy? The study involves semantic and pragmatic aspects in the investigation of the contexts in which demonstratives appeared. It is proposed that the emergence and spreading of the new doubling construction follow from the fact that reinforced demonstratives could not completely replace the old construction because their use was functionally limited in the period at issue.

Keywords: corpus, demonstratives, Middle Hungarian, Old Hungarian, reanalysis

---